

„Kisebbségi külpolitika”

Csehszlovákiai magyar részvétel az Európai Nemzetiségi
Kongresszus tevékenységében 1925–1938

FERENC EILER

„MINORITY FOREIGN POLICY.” PARTICIPATION OF HUNGARIANS LIVING IN CZECHOSLOVAKIA
IN THE ACTIVITIES OF THE EUROPEAN NATIONALITY CONGRESS 1925–193894(437)“1925/1938”
327(437)“1925/1938”
323.1(437)“1925/1938”

European Nationality Congress, international minority protection, Hungarian foreign policy, petitions, territorial revision

I. A magyar kisebbségek nemzetközi aktivitásának keretei

Az európai nemzeti kisebbségek szervezeteinek a két világháború között is csak korlátozott mértékben volt lehetőségük arra, hogy kilépjenek a nemzetközi politikai porondra. Ilyen jellegű aktivitást lényegében két irányban fejthettek ki: egyrészt panaszosként petíciókat juttathattak el a Nemzetek Szövetségéhez, másrészt önálló szereplőként bekapcsolódhattak néhány – meglehetősen korlátozott nyomásgyakorló erővel rendelkező – nemzetek feletti organizáció tevékenységébe.

A Népszövetség által garantált, regionálisan korlátozott nemzetközi kisebbségvédelem olyan lehetőséget kínált az aktivitásra, mely több szempontból is speciálisnak tekinthető.¹ A jogsértést regisztráló egyházi, kulturális és társadalmi szervezetek, pártok vagy magánszemélyek ugyanis saját államukkal szemben kértek védelmet a nemzetközi szervezettől, a vélt vagy valós sérelmek orvoslásának kikényszerítését remélve. A panaszjárás szabályainak értelmében azonban a kisebbségek szerepe a petíció Genfben való eljuttatásával lényegében ki is merült, mivel a jogsértést elszenvedők nemzetközi jogalanyiségát nem ismerték el, s az eljárás további lépéseibe sem vonták be őket. Az 1929-es madridi tanácsülésen elfogadott reformokig a kisebbségi panaszosokat hivatalosan még arról sem értesítették ki, hogy a Tanács foglalkozik-e petíciójukkal, vagy megelégszik az érintett állam válaszával, egyszersmind ad acta téve ezzel az ügyet.

1921 és 1938 között összesen mintegy ezer petíció érkezett a Titkárságra, s ezek közül mindössze 473 felelt meg az előírt formai és tartalmi kritériumoknak. A rostán fennakadtaknak már esélyük sem volt arra, hogy egy, a Tanács tagjaiból alakuló hármas (később esetenként ötös) bizottság elé kerüljenek, mely az előzetes eljárás keretében hivatott volt döntenie arról, hogy a Tanács megindítsa-e a hivatalos eljárást az ügyben, vagy sem. A legtöbb petíció az első világháborúból területi gyarapodással kikerült államok kisebbségpolitikáját kifogásolta: Lengyelországot 203, Romániát 78, Görögországot 41, Csehszlovákiát 36, Jugoszláviát 35 továbbbíthatónak minősített beadvány panaszolta be.²

Az első évek akklimatizációs periódusában még jórészt a magyar kormány, a magyarországi bejegyzésű társadalmi szervezetek (Magyar Asszonyok Szövetsége, Bocskai Szövetség, Magyar-Székely Egyesület stb.) beadványai voltak túlsúlyban a magyar kisebbségek helyzetét számon kérő, Népszövetséghez és más nemzetközi fórumokhoz eljuttatott panaszok között. A magyar pártok megalakulásával s az utódállamok politikai életébe való bekapcsolódásával ez a tendencia alapvetően megváltozott: ettől kezdve a kisebbségek politikai, társadalmi és egyházi szervezetei már maguk fordultak Genfhez. 1920 és 1938 között összesen 90 beadvány érkezett a magyar kisebbségek érdekében a Népszövetséghez, 12 pedig más nemzetközi fórumokhoz.³ A petíciók közül 47 foglalkozott romániai, 24 csehszlovákiai és 19 jugoszláviai sérelmekkel.⁴ A magyar megkeresések jelentős részét a Titkárság elfogadhatónak, azaz formailag és stílusában is megfelelőnek találta, ezért továbbküldte a Tanácsnak, ahol a panaszok kivizsgálására Hármass Bizottságok alakulhattak. A legtöbb beadvány esetében a bizottságok tudomásul vették az államok petícióra adott válaszát, s lezárták az ügyet. Néhány esetben azonban a kormányok – még mielőtt az ügy a Tanács elé került volna – önként orvosolták a sérelmet, vagy a Bizottsággal folytatott színpadok mögötti tárgyalások kompromisszumos megoldáshoz vezettek.

Legkorábban a csehszlovákiai magyar kisebbség élt a Nemzetek Szövetsége által számára biztosított lehetőséggel: az 1921–1925 közötti periódusban 14 petíció foglalkozott panaszaiikkal.⁵ Ezek után jelentősen visszaesett a petíciós aktivitás, s csak 1930–1932 között vált még egyszer intenzívebbé (6 beadvány). A csehszlovákiai panaszok legtöbbször – eltekintve az általános helyzetet kifogásoló petícióktól – a kisebbségi szerződésben kilátásba helyezett kárpátaljai autonómia hiányát, az agrárreform és az állampolgárság megszerzésének visszasságait tette szóvá. A Nemzetek Szövetsége azonban mindent egybevetve nem váltotta be a petensek hozzá fűzött reményeit, mivel a Tanács rendre tudomásul vette a csehszlovák kormány beadványokra adott válaszait. A tény, hogy 1932 után már csupán egy petíciót juttattak el Genfbe, egyértelműen a bizalomvesztésnek tudható be.⁶

A magyar kisebbségek nemzetközi porondon folytatott tevékenysége azonban nem merült ki a sérelmek orvoslását kérő genfi megkeresésekben. Annál is inkább, mivel a kisebbségvédelmi eljárás rendje mindvégig passzív szerepre kárhoztatta őket. A nemzetközi politikai élet szürke zónájában azonban létezett néhány olyan szervezet, melynek érdeklődési körébe a kisebbségi problematika is beletartozott, s melynek tevékenységébe kisebbségi politikusok is bekapcsolódhattak. A húszas évek közepéig a két legfontosabb ilyen jellegű organizáció az Interparlamentáris Unió és a Népszövetségi Ligák Uniója volt.

Az Interparlamentáris Unió 1923-tól, az Etnikai és Gyarmati Kérdések Bizottsága létrehozása után időről időre napirendre tűzte a nemzetközi kisebbségvédelem kérdését. Mivel ülésein teljes jogú képviselőként csak a törvényhozásba bekerült politikusok vehettek részt, a jugoszláviai Magyar Pártnak lényegében esélye sem volt arra, hogy bekapcsolódjék a szervezet munkájába, mivel csak 1927–1929 között küldött képviselőket a belgrádi parlamentbe. A romániai Országos Magyar Párt is mindössze egyetlen alkalommal vett részt az Unió egyik bizottságának ülésén, amikor 1923. február 14–15-én Jósika Samu pártelnök maga helyett kiküldte Párizsba Willer Józsefet, az Országos Magyar Párt prominens személyiségét, későbbi

parlamenti képviselőt. Az erdélyi politikus tíz pontból álló javaslatcsomagját azonban, melynek centrális követelése a kisebbségek jogi személyként való elismerése volt, a szervezet meglehetősen hűvösen fogadta. 1923 júliusa után az OMP és a nemzetközi fórum közötti kapcsolat egyszer s mindenkorra meg is szakadt.⁷ A szervezet konferenciáin tehát csak a csehszlovákiai magyar politikai elit képviseltette magát, többnyire Szüllő Géza révén.⁸

A másik, nemzetek feletti szervezet, a népszövetségi eszme népszerűsítését és terjesztését célul kitűző Népszövetségi Ligák Uniója 1921. október 15-én, Bécsben tartott tanácsülésén határozta el egy Kisebbségi Bizottság megalakítását. Ennek vonzereje már jóval nagyobb volt a magyar kisebbségek politikai szerveződéseire számra, ezért – amint lehetőségük nyílt rá – ők is megalakították saját, a többségi nemzetet reprezentáló egyesületektől független tagszervezeteiket. A magyar ligák életre hívása, illetve bejegyeztetése azonban nem ment simán, mivel a kormányok tartottak attól, hogy a kisebbségi politikusok nemzetközi fellépése negatívan befolyásolhatja azt a képet, melyet országaikról a nemzetközi közvélemény előtt igyekeztek kialakítani. A Romániai Magyar Népliga Egyesület például a hatóságok akadékoskodása miatt csak 1927. május 14-én alakulhatott meg Székelyudvarhelyen.⁹ Ráadásul a Romániai Népliga Egyesületek Szövetsége, melyben természetesen a román nemzetiségű tagok voltak többségben, sikeresen blokkolta a magyar egyesület hivatalos felvételét egészen 1930-ig.¹⁰

Az 1928. július 15-én Szabadkán megalakult jugoszláviai magyar liga esetében azonban már nem csupán az alapszabály jóváhagyása körüli bonyodalmak jelentettek problémát.¹¹ A pártok 1929-es feloszlását, a diktatúra kikiáltását követően ugyanis – a jugoszláv kormány kezdeményezésére – az új rendszerrel együttműködő Szántó Gábor egy konkurens egyesületet alapított, melyet a hatóságok azonnal hivatalosan be is jegyeztek – szemben a magyar közösség legitim vezetőinek korábbi kezdeményezésével.¹²

Legkorábban a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga alakult meg Losoncon, 1922 első felében, s ez a tagcsoport fejtette ki a legaktívabb tevékenységet a szervezet keretein belül.¹³ Bár az egyesület alapszabályát a hivatalos szervek 1925-ig nem hagyták jóvá, ez nem akadályozta meg a magyar küldöttek részvételét az Unió közgyűlésén és kisebbségi bizottságában.¹⁴ Az Interparlamentáris Unióhoz hasonlóan ebben a szervezetben is Szüllő Géza képviselte legtöbbször a csehszlovákiai magyar kisebbséget. Szüllőt, aki 1925-ben az Országos Keresztényszocialista Párt elnöke lett, erre személyes ambíciója, kitűnő nyelvismerete és félelmetes debatter híre is predesztinálta. A szervezet vitáiban a konfliktusokat felvállaló, esetenként tudatosan kereső, meggyőződéses negativista politikus mindent elkövetett azért, hogy Csehszlovákia kisebbségpolitikáját a nemzetközi nyilvánosság előtt pelengérré állítsa, és a propaganda eszközét felhasználva Csehszlovákia nemzetközi reputációjának lejáratásával előmozdítsa a területi revízió ügyét.¹⁵ A politikus szoros kapcsolatot ápolt a magyar miniszterelnökséggel és a külügyminisztériummal, s külföldi útjain begyűjtött tapasztalatairól rendszeresen tájékoztatta a magyar kormány-szerveket.

A két nemzetközi szervezet számára azonban a kisebbségvédelem csupán egy volt a sok vizsgálandó témakör közül, s tevékenységüknek csak egy szegmensét adta a kisebbségi kérdés. Bár kisebbségi bizottságaik mozgásterére mindvégig megle-

hetősen szűk maradt, s elvi jellegű határozataiknak, ajánlásaiknak sem az államokra, sem a Népszövetségre nézve nem volt kötelező ereje, mégis egyfajta – erősen korlátozott – nemzetközi nyilvánosságot biztosítottak a kisebbségek törekvései, sérelmei számára.¹⁶ Jelentőségüket azonban maguk a kisebbségi politikusok sem becsülték túl.¹⁷

1925-ben viszont alakult egy szervezet, melynek tematikájában már csupán a kisebbségvédelemmel szorosan összefüggő kérdések kaptak helyet, s melynek tagsága kizárólag az európai szervezett nemzeti kisebbségekből tevődött össze. Az Európai Nemzetiségi Kongresszust Ewald Ammende észtországi újságíró és politikus alapította, s azt a célt tűzte ki elé, hogy a nemzeti kisebbségek reprezentatív szervezeteként a nemzetközi sajtónyilvánosságra és a kisebbségi szolidaritásra építve minél előbb olyan tényezővé nője ki magát, melynek hangjára a nagypolitika szereplői is odafigyelnek.¹⁸ Ez a szervezet kötötte le a magyar kisebbségek külpolitikai aktivitásának jelentős részét.

II. Magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszuson

A Kongresszus egy 14 éven át fennálló laza szervezet, önmeghatározása szerint „kongresszusi közösség” volt, melynek tagcsoportjai évente egyszer találkoztak – legtöbbször Genfben.¹⁹ Ezekon a többnyire háromnapos konferenciákon a választmány által előre meghatározott napirendi pontokat tárgyalták meg, s az összejövetelek végén a szervezet egységes állásfoglalásaként határozatokat fogadtak el, melyeket elküldtek a Népszövetségnek és a sajtó munkatársainak is. A konferenciák közötti időszakban a különböző nemzetiségű csoportokat reprezentáló tagokból álló választmány volt jogosult lényegi kérdésekben döntést hozni. Az ügyek vitelét pedig 1925-től egészen az 1936-ban bekövetkezett haláláig főtitkárként maga az alapító, Ammende látta el, 1927-től bécsi állandó irodája élén.²⁰ Természetes, hogy egy olyan organizációban, melyben a tagok évente csak egyszer találkoznak, és több száz, esetenként több ezer kilométer távolságra élnek egymástól, a főállású titkár befolyása rendkívül megerősödik – még akkor is, ha hivatalosan egyetlen meghatározó kérdésben sem mondhatja ki a végső szót. Így történt ez ebben az esetben is: Ammende személyisége és kapcsolati hálója rányomta bélyegét a szervezet tevékenységére.

A Kongresszus nemzetközi elfogadtatása és zavartalan működése szempontjából Ammende már az előkészítés fázisában két fontos alapelvet tartott szem előtt: a szervezetnek el kellett ismernie a Népszövetséget a nemzetközi kisebbségvédelem legitím fórumának, elfogadva ezzel egyszersmind azt is, hogy az európai határok csak a Nemzetek Szövetsége előzetes kezdeményezése és beleegyezése esetén változtathatók meg, valamint hogy az egyes napirendi pontok megtárgyalása közben a résztvevőknek tilos az államokat konkrét bírálat tárgyává tenniük. Amíg az előbbi szabály egyértelműen a nemzetközi elfogadottság biztosítását célozta, az utóbbi megszorítás szerepe kettős volt. Egyrészt szerette volna kifogni a szelet az államok oldaláról várható bírálatokból, másrészt igyekezett elejét venni annak, hogy a tagkisebbségek az anyaállamok bírálata miatt egymás ellen forduljanak. Ennek a gyakorlatnak két fontos következménye lett: a szervezet nem esett szét az időnként feszítőnek bizonyuló belső ellentétek ellenére sem, ugyanakkor azonban nyilvános

tevékenysége szükségszerűen az elméleti kérdések boncolgatására korlátozódott, s így a külső szemlélő számára idővel ellaposodott.

A Kongresszus a külvilág felé független volt minden állami befolyástól, és működésének anyagi feltételeit – elvileg – maguknak a kisebbségeknek kellett előteremteniük. Valójában azonban a szervezet soha, egyetlen másodpercre sem volt mentes az állami befolyástól. Bár a nemzetközi sajtó egy része a német kormány kezdeményezését sejtette az új szervezet mögött, ez nem felelt meg a valóságnak. Sőt, az Ammende-projekt a német külügyminisztérium kifejezett tiltakozása ellenére – igaz, az Európai Német Népcsoportok Szövetsége bázisán és tapasztalatai alapján – indult be.²¹ Az Auswärtiges Amt valójában csak 1928-ban döntött a szervezet anyagi biztosítása mellett, ettől fogva azonban mindent el is követett azért, hogy a Kongresszusból Németország külpolitikai érdekeit jól szolgáló instrumentumot faragjon.²²

A magyar kormány viszont már az első pillanatban felkarolta a kezdeményezést. Bethlen szabadsága idején magánbirtokán fogadta a német kisebbségi politikust, ami arra utalt, hogy a miniszterelnök komoly fantáziát látott az ötletben. Több szempontból is támogatandónak tartotta a tervezetet. Mindenekelőtt azt remélte tőle, hogy egy komoly propagandaértékű szervezet jelenik meg a nemzetközi politikai porondon, lehetőség szerint állandó irodával és saját lappal.²³ Emellett természetesen abban is reménykedett, hogy a szervezet katalizátorként működve elősegíti majd a német és a magyar kisebbségek revízióorientált együttműködését az utódállamokban. Ennek megfelelően a magyar kormányok a Kongresszus fennállásának 14 éve alatt komoly összegekkel támogatták a szervezetet.²⁴ Ammende később budapesti látogatásai alkalmával, valamint gyakori jelentéseiben rendszeresen beszámolt a külügyminisztérium vezető munkatársainak, így 1932-ig pl. a miniszter állandó helyettesének, Khuen-Héderváry Sándornak, a miniszterelnökség kisebbségi ügyekért felelős államtitkárának, Pataky Tibornak, sőt alkalmanként magának Bethlen Istvának is terveiről, utazásai során szerzett tapasztalatairól vagy a nemzetközi szervezetek háza táján keringő hírekről.

Ammende a magyar kisebbségek politikai vezetőit is megkereste, hogy rábírja őket a genfi konferencián való megjelenésre. A csehszlovákiai magyarok képviselőivel, a Népszövetségi Ligák Uniójának ülésén rendszeresen megjelenő sőt feltehetően már személyesen is ismerő Szüllővel és Flachbarthtal gond nélkül sikerült megállapodnia. A romániai Országos Magyar Párt vezetői azonban csak azt követően adtak igenlő választ megkeresésére, hogy Budapesten és az erdélyi szászok vezetőinél is leellenőrizték a német politikust.²⁵ Igazi nehézségekbe csak a jugoszláviai magyar politikai elitnél ütközött, ahol a vezető politikusok a megtorló intézkedésektől való félelmükben eleinte kereken elutasították a genfi út ötletét.²⁶ Budapest egyértelmű és határozott nyomására volt szükség ahhoz, hogy végül ők is részt vegyenek az üléseken.²⁷

Ettől kezdve a magyar kisebbségek minden évben elküldték képviselőiket a konferenciákra, ami rajtuk kívül egyedül a lengyelországi németekről mondható el. A delegáltak köre nem volt túlságosan széles: a Kongresszus ülésén összesen 16 magyar küldött vett részt legalább egyszer az évek során. Közülük azonban öten csak egy-egy alkalommal jelentek meg, így az ő szerepük valójában elhanyagolhatónak tekinthető.

A szervezet ülésein legtöbbször Szüllő Géza képviselte a magyar kisebbségeket, aki a magyar csoportot megjelenítő alelnökként és választmányi tagként mind a tizenegyszer megjelent, s fel is szólalt a találkozókön. Ez rajta kívül mindössze a lengyelországi német Kurt Graebére, a Kongresszus szervezőbizottságának elnökére volt igaz. Szüllő mellett a két másik meghatározó magyar politikus, a romániai Jakabffy Elemér tizenkétszer, a jugoszláviai Deák Leó pedig tizenegyszer utazott ezzel a megbízáttal nyugatra, míg a csoport legfelkészültebb, nemzetközi hírű jogi szakértője, Balogh Arthur nyolcszor regisztráltatta magát.

A magyar küldöttek még a történelmi Magyarországon szocializálódtak, jelentős részben nemesi származású, többségükben jogvégzett személyek voltak, akik a magyar pártokban vagy azok holdudvarában komoly szerepet játszottak, s akikkel szemben a magyar miniszterelnökség nem fogalmazott meg fenntartásokat.²⁸ Tizennégyen pártjaik országos vezetőségéhez tartoztak, kettejüket pedig elsősorban újságíróként, illetve közíróként tartottak számon. A magyar delegáltak felét a két világháború között legalább egyszer parlamenti képviselővé választották. Szüllő Géza, Jakabffy Elemér, Balogh Arthur és Jósika János többször is bekerült a törvényhozásba, Esterházy Jánost, Jaross Andort, Strelitzky Dénest és Sulyok Istvánt pedig egyszer-egyszer választották képviselővé. A résztvevők többsége egyúttal a Népszövetség Ligák Uniójának magyar tagozataiban is vezető tisztséget töltött be.

A magyar csoport tagjainak és az illetékes magyarországi kormányzerveknek a Kongresszussal kapcsolatos alapállása azonos volt, s ez volt a biztosíték arra, hogy a szervezet működésére befolyással rendelkező magyar aktorok lényegében – eltekintve néhány összezördüléstől – a stratégiai kérdésekben problémamentesen működtek együtt. A szereplők a magyar külpolitikának ezt a mellékszálát is az axiómának számító revíziós törekvések összefüggésében értékelték. A szervezet szerepét mindenekelőtt a nemzetközi közvélemény kisebbségi kérdések iránti érdeklődésének felkeltésében, illetve fenntartásában látták. Ezzel összefüggésben természetesen olyan lobbieszköznek is tartották, mely bevethető a Népszövetség garancia-eljárásának megváltoztatására irányuló nemzetközi akciókban. Végül, de nem utolsósorban olyan fórumot láttak benne – legalábbis az első időkben –, amely jelentősen hozzájárulhat az utódállamok német és magyar kisebbségeinek politikai közeledéséhez, a magyarok irányában meglehetősen rezervált német kisebbségek revízióra hangolásához. Ennek megfelelően a Kongresszus történetének magyar szempontból való korszakolásánál a szervezet irányvonalához s ezzel összefüggésben a német szereplőkhöz való viszony tekinthető meghatározónak.

Az első, 1925–1929 közötti időszak – mindent egybevetve – a harmonikus együttműködés jegyében telt. Az első öt évben kiépültek és megszilárdultak a Kongresszus szervezeti keretei, és az évenkénti konferenciák szisztematikusan feldolgozták a kisebbségi problematika aspektusait, a szervezet pedig kialakította elvi álláspontját csaknem minden lehetséges kérdésben.²⁹ Igaz ugyan, hogy a lengyel és a németországi kisebbségek arra hivatkozva, hogy számukra nem felel meg a kulturális autonómia németek által különösen forszírozott követelése, valamint hogy a Kongresszus nem hajlandó nemzeti kisebbségként elismerni és sorai közé fogadni a németországi frizeket, elhagyták a szervezetet, de ez nem robbantotta szét a közösséget.³⁰ Azt azonban nem sikerült elérni, hogy a Nemzetek Szövetsége part-

nerként fogadja el, s a Népszövetség reformjára 1928–29-ben indult nemzetközi akcióban való részvétele sem hozta meg a remélt eredményt.³¹

Ebben az időszakban mind a magyar kormány szerveket, mind a magyar küldötteket alapvetően a kivárás jellemezte. A miniszterelnökség és a külügyminisztérium szabályosan folyósította Ammende számára az összegeket (ekkoriban még Flachbarthon keresztül), a küldöttek pedig kivették részüket mind a kongresszusok előkészítéséből, mind a konferenciák tevékenységéből. Volt azonban néhány jel, ami előre vetítette a magyar csoport és a kongresszus vezetősége között kiéleződő feszültség képét. Bár Budapest tisztában volt azzal, hogy a szervezet nem támaszthat olyan követeléseket a Népszövetség és az államok felé, melyek gyökeresen elmentmondanak a békeszerződéseknek, s ezért megértéssel viszonyult az elméleti munka ideiglenes előtérbe helyezéséhez, a csehszlovákiai küldöttek, Szüllő Géza és Flachbarth Ernő egyre türelmetlenebbül követelték a főtítkártól az akadémikus megközelítés feladását és az egyes kisebbségeket ért konkrét sérelmek megtárgyalását.³² Ezzel kapcsolatban Budapest azt is kénytelen volt regisztrálni, hogy az időszak végére a szervezetben egyre egyértelműbbé vált a német csoport, s rajtuk keresztül a német külügyminisztérium befolyásának előretörése.³³ Ráadásul a német–magyar kisebbségi kapcsolatok javítása sem haladt előre. Igaz ugyan, hogy az 1928-as konferencián a romániai kisebbségek egy szándéknyilatkozatot írtak alá jövőbeni politikai lépéseik összehangolásáról, de ez a megállapodás nem volt hosszú életű, mivel még abban az évben a német párt a választásokon a kisebbségi blokk ötletét elvetve a kormánypárttal lépett szövetségre.³⁴

Az 1929 és 1932 közötti időszakra az összjáték akadozása és a magyar fenntartások szaporodása volt jellemző. Ennek nyitányaként a magyar csoport egységes színpalak mögötti fellépésével 1929-ben kikényszerítette a Kongresszus vezetőségétől egy olyan könyv megjelentetését, amely tételesen beszámolt a tagkisebbségek helyzetéről, országonkénti és kisebbségenkénti bontásban.³⁵ A kötet a konkrét sérelmek nyilvánosságra hozásának jegyében született, valójában azonban továbbra sem mozdította elő a konferenciákon a teoretikus munka konkrét bírálatokkal való felváltását.³⁶

Időközben Ammende pozíciói is megínogtak Budapesten. Két éven keresztül ugyanis nem volt képes elérni, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség miniszterelnökség által legitimnek tartott vezetőit a diktatúra kikiáltása után időben kiengedjék a kongresszusokra. Pataky ezért nyomás alá helyezte a főtítkárt, akinek ettől kezdve sikerült elérnie, hogy Deák időben megkapja útlevelét.³⁷ Ez a „kisiklás” már önmagában véve is rossz pontnak számított Budapesten, de a főtítkár azon törekvése, hogy a szláv kisebbségek nyomásának engedve a magyarországi szlovákok legitim vezetőit is bekapcsolja a szervezet tevékenységébe, a helyzetet még inkább elmérgecskítette. Ammende, aki két tűz között találta magát, személyesen Bethlentől kért támogatást Szeberényi Lajos békéscsabai esperes számára.³⁸ A miniszterelnökség figyelmét felhívta arra, hogy ellenkező esetben a csehszlovák propagandagépezet teljes erővel Magyarország kisebbségpolitikája ellen fordul, s ezáltal Budapest a nemzetközi közvélemény szemében vádlóból vádlottá válhat. Ennek ellenére Bethlen mindössze arra adott engedélyt, hogy Szeberényi a kormány bábszervezetének vezetőjével, Bernolák Nándorral együtt utazzék ki Genfbe.³⁹ Bár az esperes végül nem vett részt a Kongresszus ülésein, s a szlovákkérdés is egyszer s mindenkorra

lekerült a napirendről, az eset a főtítkár budapesti kapcsolataiban súlyos bizalmi válságot okozott.

Az utolsó hat év során lényegében állandósult a feszültség a Kongresszus vezetősége és német csoportja, valamint a magyar aktorok között. Az előző időszakhoz képest mindenképpen komoly változást jelentett, hogy Bethlen hatalomból való távozásával és Kánya Kálmán miniszteri székbe kerülésével a főtítkár pozíciói jelentősen meggyengültek Budapesten. Kánya személyes ellenszenvet táplált Ammende iránt, mivel az őt berlini követ korában állítólag felelősségre vonta a magyar nemzetiségpolitika hibái miatt, s a befektetett összeget sem tartotta arányosnak a Kongresszus által hajtott haszonnal.⁴⁰ A magyar csoport kiléptetésének kérdése ettől kezdve visszatérő téma lett a miniszterelnökség és a külügyminisztérium egyeztetéseiben. Pataky egyetértett ugyan Kánya fenntartásaival, de Szüllő és Jakabffy bennmaradás mellett felhozott érveit elfogadva megegyezett a külügyminiszterrel a támogatás további – bár csökkentett mértékű – folyósításáról. Az illúziókat már régen elvesztett magyar kisebbségi vezetők több szempontból is fontosnak tartották a további részvételt: egyrészt tartottak attól, hogy távolmaradásuk esetén a kormányokhoz lojális kisebbségi politikusok jelennének meg a konferenciákon, másrészt nem szívesen mondtak volna le arról a lehetőségéről, hogy évente egyszer a három ország meghatározó magyar politikusai zavartalan körülmények között találkozhassanak, ráadásul a Népszövetség székhelyén.⁴¹

A magyarországi német kisebbség képvisellete körül kirobbant botrány tovább mélyítette az ellentéteket a magyar és a német csoport között. A német külügyminisztérium és az Európai Német Népcsoportok Szövetsége ugyanis a miniszterelnökséghez közel álló Magyarországi Német Népművelődési Egyesület vezetője, Gratz Gusztáv helyett inkább a radikálisabb, a kormány kisebbségpolitikáját mélyen elítélő s azzal nyilvánosan szembe is helyezkedő Basch-csoportot hívta meg – Budapest és a magyar küldöttek háta mögött. Ez a vita – mely hozzájárult ahhoz, hogy Jakabffy Elemér a radikalizálódó német csoporttal való közösségvállalás elutasítása miatt elhagyja a szervezetet – a Kongresszus története alatt már nem jutott nyugvópontra.⁴² Az utolsó két évben csak úgy sikerült elkerülni a nyílt szakítást, hogy a magyar és a német csoport megállapodást kötött arról, hogy a magyarországi német kisebbség egyetlen politikusa sem jelenik meg teljes jogú képviselőként a szervezet rendezvényein.

III. A csehszlovákiai magyar küldöttek és a Kongresszus

A magyar csoport ugyan kifelé mindvégig egységesen lépett fel a Kongresszus plenáris és bizottsági ülésein, vezető személyiségeinek viszonya a szervezethez a harmincas évek első harmadáig mégsem volt tökéletesen azonos. Ez a különböző attitűd részben az érintettek eltérő személyiségében gyökerezett, részben a Kongresszus céljainak és követett taktikájának eltérő megítélésében. A magyar küldöttek közül a Csehszlovákiából érkezők voltak a legkevésbé türelmesek a főtítkár és az elnök által képviselt mérsékelt, a szervezet alapszabályához konzekvensen ragaszkodó, a kisebbségi problematika elméleti szintű feldolgozását előnyben részesítő, a szervezet túlélését mindenek előtt fontosnak tartó stratégiával szemben. Szüllő, Flachbarth, Jaross és Esterházy között ebben a kérdésben nem volt nézeteltérés.

A csehszlovákiai magyar küldöttek, és felszólalásaik

Résztevők	Kongresszusok	Össz./Felsz.
Szüllő Géza	25c, 26c, 27c, 28a, 29a, 30a, 31a, 32c, 33b, 34a, 35a, 36c, 37c, 38a	14/14
Flachbarth Ernő	25b, 26a, 27a, 28a,b	4/5
Jaross Andor	29, 30b, 32b	3/2
Esterházy János	31b, 32b	2/2
Aixinger László	32	1/0
Szvatkó Pál	32	1/0

a) előadás; b) hozzászólás; c) üdvözlő beszéd

Ammende és Szüllő között szinte kezdettől fogva tapintható volt a feszültség, melynek az volt az oka, hogy Szüllő a Kongresszust szigorúan a kisebbségi propaganda nemzetközi színterének tekintette, míg Ammende helyet keresett szervezetének a nemzetközi politikai porondon, és semmi sem hiányzott neki kevésbé, minthogy a radikális hangvétel eluralkodása esetén a Kongresszust revizionista gyülekezetnek könyveljék el.⁴³ Ez nemcsak a Népszövetség és a sajtó előtt lehetetlenítette volna el teljesen a szervezetet, de a német kormányt is támogató hozzáállásának gyökere felülvizsgálatára készítette volna.

Szüllő a választmányi üléseken, sőt némileg enyhébb formában a kongresszusokon is ugyanazt a taktikát és stílust képviselte, melyet a csehszlovák parlamentben.⁴⁴ Nem véletlen tehát, hogy a Németországi Népszövetségi Liga képviselőjében 1926-ban megfigyelőként Genfben megjelenő Otto Junghann rá utalva azt jelentette a német külügyminisztériumnak, hogy „a magyaroknak természetükhöz híven kevésbé fontos az egyes problémák szakszerű feldolgozása, és ők a nemzetközi kisebbségi mozgalmat mindenekelőtt közvetlen propagandahatása alapján szemlélik.”⁴⁵ Szüllő ugyanis már ekkor, a második konferencia nyitónapján megsemmisítő kritikát akart gyakorolni megnyitőbeszédében a Népszövetség fölött, s csak az elnökség nyomására volt hajlandó kihúzni szövegéből a legkeményebb megállapításokat.⁴⁶

A magyar politikus ugyanakkor elismerte Ammende képességeit, akit valóban tehetséges, komoly nemzetközi kapcsolati tőkével rendelkező embernek tartott.⁴⁷ Viszont már 1928-ban kialakult benne az az – alapjában véve helyes – meggyőződés, hogy a főtitkár elsősorban a német érdekeket szolgálja, a magyar törekvéseket pedig igyekszik háttérbe szorítani.⁴⁸ Szüllő ezt természetesen nem nézte tétlenül, s a választmányi üléseket gyakran harctérre változtatta. Tökéletesen tisztában volt azal, hogy hozzáállásával nem sok hívet szerzett magának kollégái között, s azt is érezte, hogy Ammende nem kedveli, sőt egyenesen tart tőle.⁴⁹ Ebben nem is tévedett. A főtitkár 1928 augusztusában a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjénél tett látogatása során panaszt is tett Szüllőre, mivel attól tartott, hogy a csehszlovákiai magyar politikus nemzetközi porondon való fellépéseivel komoly károkat okozhat a kisebbségek ügyének. Ammende észrevételét ekkoriban még Jakabffy is osztotta. Szerinte ugyanis a csehszlovákiai politikus agresszivitása, személyeskedése a konferenciákon mindenki ellenében antipátiát keltett, ezért azt javasolta az illetékeseknek, hogy figyelmeztessék Szüllőt és Flachbarthot arra, hogy előadásait már-már tudományos objektivitással tartsák meg, s óvakodjanak attól, hogy viselkedésük alapján a Rothermere-akció propagandistáinak tartsák őket.⁵⁰

Túlzás lenne azt állítani, hogy a két egymástól teljesen eltérő habitusú politikus között komoly ellentét vagy tartós feszültség lett volna. Arról nem is beszélve, hogy

magyar kisebbségi politikusként mindkettőjük végső célja megegyezett. A konstruktívabb, objektivitásra törekvő Jakabffy egyszerűen nem tartotta célravezetőnek Szüllő tudatosan felvállalt konfliktuskereső, cinikus stílusát. Fenntartásaihoz feltehetően hozzájárult az is, hogy Szüllőben érezhetően jelen volt az utódállamok vezető népeivel szemben érzett magyar felsőbbrendűség-tudat is, melyet az erdélyi Jakabffy mindig is kifejezetten károsnak tartott.⁵¹ Az elégedetlenség azonban kölcsönös volt, mert Szüllő alig egy hónappal később a következőket írta a külügyminisztériumnak Jakabffyról: „Jakabffynál bizonyos felvilágosításokra van szükség, mert ő öncélnak gondolja a kisebbségi konferenciát, meg van hatva annak nagyságától, és nehezen tudja belátni azt, hogy a mi célunk nem az, hogy mi megelégedett kisebbségek legyünk valamely országban, de a mi végső célunk az, hogy mi ne legyünk abban az idegen országban kisebbségek.”⁵²

Az 1928-tól kezdve szintén Bécsben élő, Ammendével egyébként szorosan együttműködő elnök, az olaszországi szlovén Josip Wilfan iránt Szüllő kifejezett ellenszenvet táplált. Ennek több oka is volt. Az elnök a magyar politikussal ellentétben óvatos, főleg közvetítő szerepre törekvő személyiség volt. Ráadásul szoros kapcsolatban állt a jugoszláv külügyminisztériummal, s ezért Szüllő a magyar érdekekkel törvényszerűen szembenálló szláv lobbí egyik vezéralakját látta benne.⁵³ Minden fenntartása ellenére tisztában volt azonban azzal, hogy a Kongresszusnak szüksége van Wilfanra, mivel távozása esetén még inkább nyilvánvalóvá vált volna a szervezet német és magyar orientációja.⁵⁴ Ennek ellenére távol állt tőle, hogy kerülje vele a konfliktusokat, s ezeket az ütközéseket Wilfan meglehetősen nehezen viselte. Az 1937-es bécsi választmányi ülésen történekről például a következőképpen számolt be: „Wilfan egy prófétai szellemű beteg szlovén agitátor. Újból majd megütötte a szél, amikor rámásztam. Mindenesetre látom azt, hogy hogy gyűlölnék bennünket a szlávok, de ez ad nekem erőt.”⁵⁵ A Szüllő által regisztrált ellenérzés valóban élt Wilfanban, és nemcsak azért, mert az ő stílusától meglehetősen távol állt annak rámenőssége. A Kongresszus elméleti kérdéseket boncolgató gyakorlata valójában megfelelt neki, s ez ellen feltehetően a jugoszláv kormány sem emelt vétőt, mivel az alapszabály nem engedett teret az elszakadási törekvések artikulálásának. A Kongresszus „akadémikus jellege miatt” Szüllő egyébként nemcsak az elnököt és Ammendét kárhóztatta, hanem a zsidó csoport vezetőjét, Leo Motzkin is.

A Szüllő jelentéseiben szereplő német kisebbségi politikusok közül talán a cseh-szlovákiai Wilhelm Medingerről és a lettországi Paul Schiemannról volt a legjobb véleményemmel. Medinger azonban 1934-ben elhunyt, a demokrata meggyőződésű Schiemann pedig a nemzetiszocialista hatalomátvétel után gyorsan elvesztette addigi meghatározó szerepét a német kisebbségek nemzetközi aktivitásának szervezésében, s visszavonult a Kongresszustól. Ekkor már lényegében az új rezsimmel feltétlenül együttműködő Werner Hasselblatt, az Európai Német Népcsoportok Szövetsége berlini irodavezetője kezében volt a német kisebbségi vezetők koordinálása, aki Ammende halála után Uexküllre támaszkodva – Wilfannal együttműködve – átvette a szervezet tényleges irányítását. Szüllő hozzájuk fűződő kapcsolatát is a magyar érdekek szempontjából értékelte. Bár egyáltalán nem rokonszenvezett a nemzetiszocialista ideológiával, a szervezetben 1934 után megerősödő radikális német vonal képviselőit mégsem elsősorban világnézeti alapon kritizálta, hanem aszerint, hogy gyakorlati lépéseik mennyire feleltek meg az általa egyedül helyesnek

vélt magyar elvárásoknak.⁵⁶ Az általa „náci féle kábult hegeli meghatározásoktól konfúzusá lett félfilozófus”-ként emlegetett Hasselblatton lényegében ugyanazt kérte számon, mint Ruthán, a Szudétanémet Párt külpolitikusan, nevezetesen, hogy túlságosan passzív.⁵⁷ Hasselblatt és Szüllő között a viszony végül annyira megromlott, hogy a magyarországi németek képvisellete körül évek óta tartó huzavona az 1938-as stockholmi konferencián már kölcsönös fenyegetésbe és egymás nyílt kioktatásába torkollott.⁵⁸

Flachbarth, Esterházy és Jaross lényegében osztotta Szüllő álláspontját, s ők is igyekeztek tágítani a szervezet általuk túl szűknek érzett kereteit. Ezért mindhárman többször is megszegték az államok nyilvános bírálatát tiltó szabályt. Rajtuk kívül csak a lengyelországi ukránokat kellett az üléseket levezető elnöknek többször rendreutasítania. A részletekbe menő tárgyalás és a kemény, kritikus, államokat is megnevezni kívánó új hang magyar követelése nem merült ki a *Helyzetjelentések* című kötet megjelenéséért folytatott küzdelemben. 1930-ban, első kongresszusi felszólalásában például Jaross Andor nagyrészt a háborúból területi nyereséggel kikerülő közép-európai kisállamok diszkriminációs gyakorlatával foglalkozott.⁵⁹ Kemény kritikával illette Lengyelországot, Romániát, Görögországot, Csehszlovákiát és Jugoszláviát. Ezzel súlyosan vétett a Kongresszus alapszabálya ellen, s erre Wilfan nyomatékosan fel is hívta a figyelmét.⁶⁰

Ilyen előzmények után valójában egyáltalán nem volt meglepő, hogy az 1932-es bécsi kongresszuson az elnök és az amúgy is radikális csehszlovákiai magyar csoport között kenyértörésre került sor. Esterházy János ugyanis ahelyett, hogy a napirendi pontról kezdett volna beszélni, a csehszlovák kormány diszkriminációs politikáját állította pellengérré.⁶¹ Beszédét Wilfan háromszor is félbeszakította, és élénk polémia alakult ki a fiatal magyar és az idősebb szlovén politikus között. Az elnök Esterházyt a Kongresszus alapszabályára hivatkozva többször is rendreutasította, ő azonban nem engedett, s ezért Wilfan félbeszakította az ülést, a teremből kivonulva pedig szívrohamot kapott. A délutáni ülésen egy rövid, de annál keményebb hozzászólásban Jaross is felsorakozott Esterházy véleménye mögé: „Eljön az idő – mondta –, amikor a Kongresszusnak radikálisabb álláspontra kell helyezkednie. A sok teoretikus vita ma már nem érdekli a kisebbségi népeket. Ezek jelentős, az egész föld figyelmét felkeltő szavakra várnak.”⁶²

Szüllő a húszas évek végén a miniszterelnökségnek írt jelentéseiben többször is elítélően nyilatkozott a szervezetről. Ebben az is szerepet játszott, hogy egyre inkább úgy érezte, az irányítás egyértelműen a német csoport kezébe megy át. Annak pedig nem volt érdeke a Kongresszus hangvételét radikalizálni, pláne azután nem, hogy Németország 1933-ban kilépett a Népszövetségből. Ugyanakkor azonban a harmincas évek közepén a német csoport akciót indított a nagy-britanniai nyilvánosság megdolgozására, 1937-re pedig tervbe vette egy londoni kongresszus megtartását. A szigetországi akció valódi célja német részről abban állt, hogy a Szudétanémet Párt politikusai számára legális fellépési lehetőséget teremtsen, s az angol közvéleményt tájékoztassa a csehszlovákiai németek sérelmeiről és követeléseiről.⁶³

A magyar külügyminiszter is támogatandónak tartotta a londoni konferencia ötletét, mivel a szudétanémet előretörést a magyar kisebbség érdekei szempontjából is pozitív fejleményként értékelte.⁶⁴ A kongresszus végül az előző konferenciákhoz

lényegében hasonlóan zajlott le. Az előadók elsősorban arra koncentráltak, hogy a Népszövetség elégtelen működését pellengérré állítsák, az időszerűvé vált reform szükségyszerűségét hangsúlyozzák, és a kisebbségi autonómia lehetséges konfliktusrendező volta mellett érveljenek.⁶⁵ Emellett követelték, hogy az esetleges népszövetségi reform kérdésében a szervezetet ismerjék el teljes jogú tárgyalópartnernek. Feltűnő volt ugyanakkor, hogy a megjelent képviselők fele német volt, s közülük is kiemelkedett a Csehszlovákiából érkezettek száma.⁶⁶ Szüllő a zárógyenleg megvonásakor ugyan alapvetően hasznosnak tartotta a londoni kongresszust, véleménye azonban korántsem volt olyan pozitív, mint német kollégáié. Hasselblattel ellentétben ő sem a szervezést, sem a sajtóvisszhangot nem tartotta kielégítőnek. Ráadásul szerinte a rendezvényt a német küldöttek nagy száma miatt egyértelműen német ügyként kezelték, s ez sokat levont annak propagandaértékéből.⁶⁷

A Szudétanémet Párt belpolitikai megerősödéséből következő feszítőerőnek volt köszönhető, hogy Szüllő – félretéve erős ellenérzését – hajlandó volt a magyarországi németek képviselőtének kérdésében egy Jakabffyénál visszafogottabb, az ellentétet ideiglenesen szőnyeg alá söprő álláspontot elfoglalni.⁶⁸ Szüllő a magyarországi németek ügyét alárendelte a csehszlovákiai politikai helyzetnek. Bár aggasztónak tartotta, hogy a „magyar nemzeti alapon szervezett és a magyar állam által is támogatott” Magyarországi Német Népművelődési Egyesületet, jobban mondva a Gratzféle irányzatot a Kongresszusban aktív szerepet vivő német küldöttek kerek-perec elutasították, a Csehszlovákia további gyengítéséhez esetlegesen hozzájáruló londoni konferencia érdekében mégis elfogadhatónak tartott egy olyan kompromisszumot, melynek értelmében egyetlen magyarországi német sem jelenhetett meg hivatalosan az üléseken. Érvei végül meghallgatásra találtak, s Budapest is beleegyezett az „ideiglenes fegyverszünetbe”.⁶⁹

Az 1938-as stockholmi kongresszus után azonban a csehszlovákiai magyar politikus már azt javasolta a magyarországi illetékeseknek, hogy a magyar csoportot azonnal léptessék ki a Kongresszusról, s ezáltal „likvidálják” az immár teljesen haszontalan szervezetet. Bármennyire is felbosszantotta azonban Szüllőt Hasselblatt túlságosan is öntudatos, kioktató fellépése, kizárt dolog, hogy a pillanatnyi benyomások hatására döntött volna így, hiszen a szervezetet évek óta nem tartotta sokra, a német vezetőket pedig eddig sem becsülte túlságosan. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a nagypolitikai események érlelték meg benne ezt az álláspontot. Az Anschluß után ugyanis Csehszlovákia körül is egyre jobban szorult a hurok, s várható volt, hogy a területi revízió ideje rövid időn belül mindenképpen elérkezik. Ilyen körülmények között pedig egy amúgy is leszálló ágban lévő szervezet már nem sok hasznot hajthatott.

A müncheni egyezmény után a német kisebbségi politikusok még megpróbálták életet lehelni a szervezetbe, és 1939-ben rendezni akartak még egy konferenciát. A főtitkár az előkészítés során megjelent Budapesten, de a magyar csoportok részvételére nézve nem kapott egyértelmű ígéretet, mivel Csáky külügyminiszter – elődjéhez hasonlóan – fölöttébb szkeptikus volt a Kongresszus értelmét illetően.⁷⁰ Amennyiben a magyar küldöttek részvételével mégis megrendezték volna az összejövetelt, akkor a szlovákiai magyar kisebbséget – megegyezés szerint – az első bécsi döntés után magyar állampolgárrá lett Szüllő Géza helyett Esterházy János képviselte volna...

Jegyzetek

1. A Népszövetség által garantált kisebbségvédelemmel foglalkozó magyar nyelvű szakirodalomból lásd Balogh Arthur: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. Berlin, Ludvig Voggenreiter Verlag Magyar Osztály, 1928; Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1930; Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadói Kör, 2003; Eiler Ferenc: A két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelem rendszere. *Pro Minoritate*, 1997. ősz–tél. 64–90. p.; Zeidler Miklós: A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók. In: Bárdi Nándor–Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003, 59–85. p.
2. A kisebbségi petíciókkal kapcsolatban forgalomban levő számok eltérnek egymástól. Ez jórészt annak tudható be, hogy olykor nem egyszerű egymástól elválasztani az új és a régi petíciókhoz benyújtott ún. járulékos petíciókat, márpedig a Titkárság kisebbségi szekciója ezeket nem számolta az önálló petíciók közé. A hivatkozott számok Sebastian Bartsch kutatásain alapulnak, melyekben az a szekcióban vezetett hatkötetes nyilvántartásra támaszkodott. Sebastian Bartsch: *Minderheitenschutz in der internationalen Politik*. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1995, 103–106. p.
3. Zeidler Miklós: i. m. 80. p. A magyar petíciók számára és tárgyára kitérő eddigi fontosabb munkák: Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, Püski Könyvkiadó, 1995, 401–405. p.; Gustave Kövér: *Non, Genève ne protège pas les minorités nationales!* Genève, Bureau Central des Minorités, 1938, 86–158. p.; Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 31-ig*. Budapest, Studium, 1941, 302–308. p.; Herbert von Truhart: *Völkerbund und Minderheiten-Petitionen*. Leipzig–Wien, Wilhelm Braumüller Verlag, 1931, 137–154. p.
4. A jugoszláviai magyar kisebbség sérelmeit felpanaszoló petíciókat a Magyarországra áttelepült Prokopy Imre nyújtotta be a Népszövetségnek – szorosan együttműködve a miniszterelnökséggel. Prokopy Imre: A jugoszláviai magyar kisebbség védelmében a népszövetségi Tanácshoz intézett panasziratok sorsa. In: Csuka Zoltán: *A visszatért Délvidék*. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, 1941, 67–81. p.
5. Zeidler Miklós: i. m. 80. p.
6. Jaross Andor: A Nemzetek Szövetsége és mi kisebbségi magyarok. *Magyar Kisebbség*, 1933. 21. sz. 597–98. p.
7. Mikó Imre: i. m. 81–82. p.
8. Flachbarth Ernő: A csehszlovákiai magyarság küzdelme jogaiért a nemzetközi fórumokon. *Magyar Kisebbség*, 1928. 6. sz. 208. p.
9. Elnöke Balogh Arthur (OMP elnöki tanácsának tagja: 1928-tól; szenátor: 1926–1937), díszelnöke Ugron István (OMP elnöke: 1923–1926), főtítkára Sulyok István (újságíró, képviselő: 1932–1933).
10. Mikó Imre: i. m. 83.
11. Az egyesület elnöke Sántha György (MP elnöke: 1922–1929), társelnöke Várady Imre (MP társelnöke: 1922–1929; képviselő: 1927–1929), Falcione Árpád (MP társelnöke: 1922–1929), főtítkára Deák Leó (MP titkára: 1922–1924; majd alelnöke: 1924–1929).
12. Visszaélés egy népliga-egyesület alakításával. *Magyar Kisebbség*, 1931. 17. sz. 617. p.
13. Elnöke Novék Béla gyáros, díszelnöke Szüllő Géza (OKP elnöke: 1925–1931; képviselő: 1925–1938), alelnöke Flachbarth Ernő (a magyar pártok prágai központi irodájának igazgatója: 1925–1929). Az 1931-es tisztújítástól a szervezet elnöke Esterházy János (OKP elnöke: 1932–1936; EMP ügyvezető elnöke: 1936–1938; képviselő: 1935–

- 1938), ügyvezető alelnöke pedig Jaross Andor (MNP ügyvezető elnöke: 1933–1936; EMP elnöke: 1936–1938; képviselő: 1935–1938).
14. Flachbarth Ernő: i. m. 208. p.
  15. Szüllő Géza. *Magyar Szemle*, 1938. 4. sz. 372–375. p.
  16. A Népszövetség Tanácsa és a Titkárság nem kísérté osztatlan lelkesedéssel a Népszövetségi Ligák Uniójának tevékenységét. „Az Unió gyakorlati munkáját bizonyos területeken kevésbé nézik barátságos szemmel. Azokban a határozatokban, melyeket az Unió kidolgoz, és ajánlásként a Népszövetséghez eljuttat, kényelmetlen, és a Népszövetség kompetenciájába nem egészen taktikus beavatkozást látnak... Az Unió kisebbségvédelem területén kifejtett munkáját ezért – a közvélemény figyelmének a problémára való irányítása tekintetében is – erősen kritizálják; másfelől azonban meg vannak arról győződve, hogy ezek az erőfeszítések a Népszövetség Tanácsánál semmiféle eredményt nem fognak elérni.” Aschmann genfi német konzul jelentése a német külügyminisztériumnak. 1925. október 30. Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PAAA), R 60463, Számozatlan.
  17. „Ez a liga, amely a világ sóhivatalának, a Népszövetségnek mellékorgánuma, s mely a tehetetlenné vált vének s a tehetségessé nem válni tudó fiatal akarnokok tornaegyesülete, Brüsszelben tartotta meg a gyűlését, s ott olyan határozatokat hozott, amelyet rajtuk kívül komolyan nem vesz senki.” Szüllő Géza jelentése a Népszövetségi Ligák konferenciájáról és más tárgyalásokról. Párizs, 1925. február 12. OSZK, Kézirattár. Fond X. X/27.
  18. Ammende 1925 nyarán összefoglalt, a majdani szervezettel kapcsolatos elképzeléseit lásd Ewald Ammende: Az európai nemzeti kisebbségek képviselői számára rendezendő konferencia szükségességének indokai, irányelvei és programja. In: Eiler Ferenc: Nemzetközi kisebbségi kongresszusok a két világháború között. Függlék. *Regio*, 1996. 3. sz. 158–166. p.
  19. A Kongresszussal foglalkozó szakirodalomból lásd Rudolf Michaelen: *Der Europäische Nationalitäten-Kongreß 1925–1928. Aufbau, Krise und Konsolidierung*. Frankfurt am Main – Bern – New York – Nancy, Verlag Peter Lang, 1984; Sabine Bamberger-Stemann: *Der Europäische Nationalitätenkongreß 1925 bis 1938. Nationale Minderheiten zwischen Lobbyistentum und Großmachtinteressen*. Marburg, Verlag Herder-Institut, 2000; Bellér Béla: Az Európai Nemzetiségi Kongresszusok és Magyarország a kisebbségvédelem rendszerében. 1925–1929. *Századok*, 1981. 5. sz. 995–1040. p.; Eiler Ferenc: *Az Európai Nemzeti Kisebbségek Kongresszusainak határozatai 1925–1937*. Szeged, A JATE Történész Diákkör kiadványa, 1996; Eiler Ferenc: *Kisebbségvédelem és/vagy revízió? Magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszuson 1925–39*. (Disszertáció, kézirat.) Pécs, 2005.
  20. Ammende 1936-ban hunyt el Pekingben. Utóda először ideiglenes, majd állandó főtítkárként a balti német Ferdinand Uexküll-Güldenband, a *Nation und Staat* főszerkesztője lett.
  21. Gen. Konzul Müller feljegyzése a nemzetközi kisebbségi kongresszus ügyében történekről. 1925. szeptember 5. PAAA, R 60462, Számozatlan; Freytag bukaresti német követ jelentése a német külügyminisztériumnak. Bukarest, 1925. szeptember 18. PAAA, R 60462. Számozatlan.
  22. Poensgen (Népszövetségi ügyosztály) feljegyzése. Berlin, 1928. április 7. PAAA, R 96562, 088.
  23. Welczeck, budapesti német követ jelentése a német külügyminisztériumnak. Budapest, 1925. augusztus 27. PAAA, R 60462. Számozatlan.
  24. A harmincas évek elejéig Ammende a kezdeti évek alacsonyabb összegei után 8000 svájci frankot kapott a külügyminisztériumtól a magyar csoport hozzájárulásaként. Ezenfelül öt-öt ezer frankot a miniszterelnökség és a külügyminisztérium rendkívüli támogatásaként. Az összeget csökkentették valamivel a húszas évek elejétől. A Kongresszus-

- ra (Ammendére) fordított összeg egyes dokumentumok hiánya miatt nem állapítható meg pontosan. Legnagyobb problémát az okozza, hogy az 1928 előtti, valamint az 1934 utáni rendkívüli támogatásokról (egyáltalán azok létéről) alig tudunk valamit. A kisebbségi kongresszusok támogatása 1925–1938 között a befizetéseket figyelembe véve mindenképpen meghaladta a 140 000 frankot. Ezenfelül a kiutazó magyar küldöttek utazási költségeit és napidíjait is Budapest fedezte.
25. Jakabffy Elemér: *Adatok családunk történetéhez. (Kézirat.) XII. rész.* 1. Teleki László Alapítvány Könyvtára, K 3066/2005.
  26. Hory András belgrádi követ jelentése a magyar külügyminisztériumnak. 1925. szeptember 30. MOL, K 64. 1925-47-503-400.
  27. A politikai osztály utasítása Wodianer, belgrádi ügyvivőnek. Budapest, 1925. szeptember 7. MOL, K 64. 1925-47-503-309.
  28. Szociáldemokrata vagy kommunista irányultságú közéleti személyiség természetesen az adott körülmények között szóba sem kerülhetett a delegációk listájának összeállításánál.
  29. A szervezet a maga elé állított korlátoknak megfelelően nem foglalkozott az önrendelkezési elv és a határmódosítás kérdésével.
  30. Jerzy Kaczmarek és E. Christiansen deklarációi 1927. augusztus 24-én. In: *Sitzungsbericht des Kongresses der organisierten nationalen Gruppen in den Staaten Europas.* Wien – Leipzig, Wilhelm Braumüller Verlag, 1928, 123–125. p.
  31. 1929-ben a Népszövetség Tanácsa által kinevezett Hármás Bizottsághoz a kisebbségvédelem eljárásrendjének tervezett reformjával kapcsolatban az államokon kívül a nemzetközi szervezetek is eljuttathatták észrevételeiket. A Kongresszus választmánya által kidolgozott emlékeztető a következő pontokra helyezte a hangsúlyt: az eljárás teljes nyilvánossága, a kisebbségi panaszosok részvétele az eljárásban, a hármás bizottság gyakorlatának javítása, a Hágai Állandó Nemzetközi Bíróság véleményének rendszeres kikérése, egy, a Népszövetség mellett működő szakértői bizottság felállítása és a kisebbségvédelemre nem kötelezett államok kisebbségvédelmi szerződések szellemében történő eljárása a kisebbségi panaszok ügyében. Az Európai Nemzetiségi Kongresszus Választmányának Emlékeztetője. *Nation und Staat*, 1929. augusztus. 583–584. p.
  32. Szüllő jelentése a berlini interparlamentáris konferenciáról. Pozsony, 1928. szeptember 5. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/27.
  33. Forster követ jelentése a külügyminisztériumnak. Belgrád, 1928. január 23. MOL, K 64. 1928-47-190 (108/1928); Szüllő Géza jelentése a berlini interparlamentáris konferenciáról. Pozsony, 1928. szeptember 5. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/27.
  34. A megállapodás szövegét lásd *Sitzungsbericht [...] 1928.* 158–159. p.
  35. A Kongresszus alatt Ammendével folytatott megbeszélésekről lásd Jakabffy Elemér: *Adatok családunk történetéhez.* I. m. 28–29. p.
  36. Ammende, Ewald (Hrsg.): *Die Nationalitäten in den Staaten Europas. Sammlung von Lageberichten.* Wien, Wilhelm Braumüller Verlag, 1931.
  37. Ammende levele Wilfannak. Bécs, 1933. augusztus 10. Bundesarchiv (BA), Nachlaß Wilfan (N 1.250), Fasz. 5. 1174.
  38. Ammende levele Bethlennek. Bécs, 1931. július 9. MOL, K 64. 1931-47-579.
  39. Kristóffy széljegyzete július 24-i dátummal Ammende Khuennak írt levelén. Ammende levele Khuen-Hédervárynak. Bécs, 1931. július 18. MOL, K 64. 1931-47-579.
  40. Feljegyzés cím és dátum nélkül. (Feltehetően Kristóffy, biztosan 1935-ben.) MOL, K 64. 1935-47. Számozatlan.
  41. Szüllő jelentése az 1933-as kongresszusról. Címzett és dátum nélkül. OSZK, Kézirattár. Fond X. X/28.
  42. Jakabffy levele Wilfannak. Lugos, 1937. június 12. BA, N 1.250, Fasz. 8. 849.
  43. A propaganda szerepét Szüllő elképzeléseiben jól illusztrálja egy, a külügyminisztériumnak írt beszámoló 1926-ból: „A magyarok ügyesen működnek, a Délvidékről is jöttek

- már hárman, ami kedvező jel. Általában konstatálhatom, hogy a propagandában a magyarság ügyessége szemmel láthatóan fejlődik.” Szüllő jelentése a külügyminisztériumnak. Cím nélkül. Genf, 1926. augusztus 26. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/27.
44. Szüllő tevékenységét az első bécsi döntés után a *Magyar Szemle* a következőképpen méltatta: „Az idő bebizonyította, hogy Szüllő Géza kitartó és negativista politikája volt az igazi reálpolitika... alig volt nemzetközi konferencia, európai kisebbségi és parlamenti találkozás, ahol meg ne jelent volna s ne hívta volna fel a hallgatóság figyelmét a csehszlovákiai állapotokra. Itt ugyanaz a rendszeres és következetes negativizmus jellemezte tevékenységét, mint a belpolitikában.” *Magyar Szemle*, 1938. 4. sz. 372–375. p.
45. Otto Junghann: A második nemzetiségi kongresszus Genfben, 1926. október 25–27 (tévés: augusztus, nem október). Dátum nélkül. PAAA, R 60464. Számozatlan.
46. Uo.
47. „A konferencia maga nem ér semmit. Benne értékes ember Ammende, aki rendkívül tehetséges, nagyon megfizethető, tehát nagyon alkalmas. Akár ebben a konferenciában, akár a Monarchia lecsatolt részeiből származó kisebbségekből összehívandó új konferenciákban fel lehetne őt használni. Azt látom, hogy tényleg a legnagyobb lapokkal jó relációkban van.” Szüllő beszámolója az 1933-as kongresszusról. Dátum nélkül. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/28.
48. „A kisebbségi konferencián prevarikáns a német, s én azt hiszem, hogy ezt a német érdeket képviseli Ammende, aki ügyes újságíró, de aki kevés érzékkel bír azíránt, hogy mi-ért tartjuk mi magyarok ebben az intézményben a lelket.” Szüllő jelentése a berlini interparlamentáris konferenciáról. Pozsony, 1928. szeptember 5. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/27.
49. „Nekem nagyon nehéz ezek között [ti. Ammende, Motzkin, Wilfan – E. F.] helyzetemet fenntartani, de meg tudom csinálni, érzem, hogy sokszor kellemetlen vagyok nekik, de respektálják akaratomat.” Szüllő jelentése a berlini interparlamentáris konferenciáról. Pozsony, 1928. szeptember 5. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/27.
50. Apor napi jelentése. Budapest, 1928. augusztus 6. MOL, K 64. 1928-47-488.
51. „A vacsoránál azután folytatta szellemeskedését, ami ekkor valóban feldühített. Ilyenket mondott: »múltkor egy tót politikus azt mondotta nekem, hogy a magyarok azért olyan elbizakodottak, mert amikor ezer év előtt idejöttek, valami állatbőr volt a vállukon. Nem azért, válaszoltam én, hanem mert maguk akkor libériában fogadtak!«” Jakabffy: *Adatok családunk történetéhez*. I. m. 53. p.
52. Szüllő Géza jelentése a külügyminisztériumnak. Pozsony, 1928. szeptember 5. MOL, K 64. 1928-47-527.
53. „A konferenciánk elnöke pedig Wilfan, egy szenvedélyes szlovén, a legfanatikusabb fajtajú szlávokból való, aki történetesen, mert kisebbség, együvé köti magát a magyarokkal, de lelke mélyében – azt látom és érzem – utálja a magyarokat.” Szüllő jelentése a berlini interparlamentáris konferenciáról. Pozsony, 1928. szeptember 5. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/27.
54. Szüllő jelentése a kisebbségi konferencia igazgatósági üléséről. MOL, K 64. 1937-47-372. Ammende számára is fontos volt a tény, hogy Wilfan a szláv csoporthoz tartozott. A választmány londoni előkészítő utazása kapcsán ezért azt javasolta Hasselblattnak, hogy a kinti akcióban Wilfant tolják előtérbe. Ammende levele Hasselblattnak. Jelzés nélkül. Bombay, 1936. február 21. BA, N 1. 250, Fasz. 33.
55. Szüllő jelentése Patakynak. Budapest, 1937. február. 3. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/8.
56. „A stockholmi kisebbségi konferencián újra kitént, hogy az ott lévő náci-németek épp oly ellenséges érzülettel viseltetnek a magyarok iránt, mint az ott lévő szlávok. Hasselblatt rosszindulata egy húron pendül Wilfanéval. Az elhunyt Ammende zsonglörködése jobb volt, mint a mostani Uexküll–Hasselblatt–Wilfan trió.” Szüllő jelentése az 1938. augusztusi stockholmi kisebbségi konferenciáról. Dátum nélkül. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/24.

57. Szüllő jelentése a kisebbségi konferencia 1936. augusztus 6–7-i bécsi elnökségi üléséről. Dátum nélkül. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/38.
58. Szüllő jelentése az 1938. augusztusi stockholmi kisebbségi konferenciáról. Dátum nélkül. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/24.
59. *Sitzungsbericht [...] 1930.* 78–83. p.
60. „Mindenkinek szíve joga, Kongresszusunkon kívül hogyan beszél, de Kongresszusunkon a kisebbségi problémák megoldását az államok keretein belül kell keresnünk.” Uo. 80. p.
61. Az előadás és a vita jegyzőkönyvezett szövegét lásd *Sitzungsbericht [...] 1932.* 125–129. p.
62. Uo. 141. p.
63. Hasselblatt levele Twardowskinak. London, 1937. július 17. PAAA, R 60533, L 497889.
64. Hasselblatt beszámolója a Népszövetség Közgylőlése alatt folytatott beszélgetéseiről. PAAA, R 60533, L 497860-L 497861.
65. Jósika, ill. Balogh előadásának összefoglalását lásd A szervezett nemzetkisebbségek kongresszusa Londonban. Jósika János báró előadása az Országos Magyar Párt kisebbségi szakosztályának 1937. szeptember 3-án Sepsiszentgyörgyön megtartott ülésén. *Magyar Kisebbség*, 1937. október 1. 502–506. p.
66. 28 küldött jelent meg Londonban. Közülük 16 volt német, a 16 személyből pedig 6 érkezett Csehszlovákiából.
67. Szüllő jelentése a londoni kisebbségi kongresszusról. Dátum nélkül. MOL, K 64. 1937-47-408.
68. „...itt nekem az egész akció az, hogy a németeknek a feszítőerejét úgy tudjam felhasználni, hogy az nekünk használjon. Ez az indoka annak, hogy én a Henlein-féle törvényjavaslatokat – amelyekben ők olyan igényekkel lépnek fel, amik a nemzetiségeket erősítik, tehát magyarországi vonatkozásban a németeket, de cseh vonatkozásban a magyarokat is erősítik – mégis elfogadom azért, mert ha ezek a törvények keresztül mennének, akkor az annyit jelent, mint »finis Ceccoslovakia«”. Szüllő jelentése. 1937. május 30. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/8.
69. Megegyezés Szüllő Géza és Heinrich Rutha között. Pozsony, 1937. július 1. OSZK, Kézirattár, Fond X. X/40.
70. Uexküll-Güldenband: Beszámoló magyarországi, jugoszláviai és romániai utazássomról. 1939. ápr. 12–máj. 4. BA, Deutsche Stiftung, (R 8043)/1000, 7-12.

FERENC EILER

„MINORITY FOREIGN POLICY.” PARTICIPATION OF HUNGARIANS LIVING IN CZECHOSLOVAKIA IN THE ACTIVITIES OF THE EUROPEAN NATIONALITY CONGRESS 1925–1938

The European Nationality Congress established in 1925 set the goal to grow into such extents to command the attention of big politics’s participants as the representative organisation of European nationality minorities, building on international press public and minority solidarity. The communities of Hungarians living in Jugoslavia, Romania, and Czechoslovakia sent their representatives to the organisation’s conferences organised yearly, who with each other and in co-operation with the Hungarian government made efforts to rightly influence the organisation’s direction and interests of the Hungarian minority, and to harmonise them with the revision Hungarian efforts as much as possible. In the Congress they first of all saw such a programme tool that offers the opportunity to keep the issue of unfairness of peace treaty in the eye of the international public opinion up-to-day constantly. Obviously, it was

also pleasing for them that the Congress made constant efforts for the sake of increasing the effectiveness of minority protection. Their third important goal was building on co-operation within the organisation, to harmonise the Hungarian parties with leading German minority politicians of succession states.

The Hungarian minority living in Czechoslovakia through the whole duration of the organisation's existence was practicably represented by Géza Szüllő, who at the same time as the representative of the Hungarian group, was the Vice-president of the organisation. Except for him, through a few years, Ernő Flachbarth, János Esterházy and Andor Jaross also joined the organisation. The Hungarian politics living in Czechoslovakia were very active at the conferences, and with their determined, critical representation many times got into serious conflicts with the leaders of the organisation's other nationalities, mainly Germans. The study introduces the activities of Hungarian representatives, while gives special attention to the relationship of Hungarian minority politics with Budapest.